

Лілія Іваневич
(Хмельницький)

ТРАДИЦІЙНИЙ НАРОДНИЙ ОДЯГ УКРАЇНЦІВ ПОДІЛЛЯ: СТАН НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.)

На підставі аналізу відомих і маловідомих праць у статті висвітлено історіографію проблеми дослідження традиційного народного одягу українців Поділля. Подано класифікацію, характеристику та наукову оцінку літературних джерел 90-х років ХХ – початку ХХІ ст., присвячених вивченню подільського народного костюма в цілому та його окремих складових зокрема.

Ключові слова: народний одяг, українці Поділля, історіографія, вишиті сорочки, поясний одяг, плечовий одяг, верхній одяг, головні убори, взуття, прикраси, пояси, орнамент.

On the basis of analysis of famous and unknown works the historiography of the problem of study the traditional national clothes of Podillya Ukrainians is shown in the article. The classification, characteristic and scientific valuation of literary sources in the 90's of the XXth – the beginning of the XXIth century are done which are dedicated to the study of national costume of Podillya as a whole and its individual components.

Keywords: national clothes, Ukrainian of Podillya, historiography, embroidery shirt, belt clothes, upper clothes, shoulder clothes, hats, shoes, adornment, belts, ornament.

На основании анализа известных и малоизвестных работ в статье раскрывается историография проблемы исследования традиционной народной одежды украинцев Подолья. Подается классификация, характеристика и научная оценка литературных источников XVIII – начала ХХІ в., посвященных изучению подольского народного костюма в целом и его отдельных составляющих в частности.

Ключевые слова: народная одежда, украинцы Подолья, историография, вышитые сорочки, поясная одежда, плечевая одежда, верхняя одежда, головные уборы, обувь, украшения, пояса, орнамент.

Історіографія проблеми дослідження традиційного народного одягу українців Поділля включає в себе монографії, дисертації, наукові праці, навчальні посібники, довідники, альбоми й комплекти листівок, науково-популярні статті, нари-

си та краєзнавчі розвідки. Науковий інтерес до народної носі подольян проявився ще в ХІХ ст. і триває й досі. У його розвитку можна умовно виокремити такі періоди: перший період (початок досліджень – 1910-ті рр.) – накопичення джерел і виділення українського костюма як

самодостатнього явища в національній культурі; другий період (20-ті – 40-ті рр. ХХ ст.) – концепція генези українського вбрання та мистецтва вишивки; третій період (50-ті – 80-ті роки ХХ ст.) – створення підґрунтя для аналізу характерних ознак народного строю і вишивки різноманітних історико-етнографічних районів України; четвертий період (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) – аналіз локальних особливостей крою, оздоблення та формування в єдиний комплекс традиційного одягу українців усіх етнографічних регіонів.

У часи розбудови незалежної, самостійної, соборної та суверенної держави, демократизації та лібералізації суспільства, ліквідації цензурних та ідеологічних перешкод у дослідженні української історії, обрядів, звичаїв і традицій, піднесення патріотичного духу, свідомості й розвитку національної культури відродився справжній науковий і пізнавальний інтерес до народного подільського одягу та способів його декору.

Серед існуючих на сьогодні монографій, що стосуються проблеми традиційного вбрання подолян, найважливішою є монографія кандидата історичних наук Людмили Булгакової-Ситник «Подільська народна вишивка» (2005) ¹, у якій уперше досліджено народний досвід вишивки Поділля у генетичному взаємозв'язку матеріалу й техніки вишивання, топографії вишивки та крою вишитого натільного й деяких видів вишитого поясного, плечового і верхнього вбрання, а також окремих мотивів і стилістичних особливостей орнаменту. У праці вперше подано класифікацію жіночих і чоловічих вишитих сорочок подолян за способами крою, оформленням плечової частини, пазушного розрізу, вирізу горловини, оздобленням низу рукавів та розміщенням на усіх названих частинах сорочок орнаментів. Аналізуючи конструктивні та декоративні риси подільських сорочок, Л. Булгакова-Ситник створила основні топокомплекси вишивки та дослідила орнаментальні мотиви, характерні для північних, центральних і південних районів Поділля. Однак автор у своїй монографії опирається лише на експонати подільських вишивок, що входять до складу колекцій музеїв Києва, Львова, Тернополя, Хмельницького, Вінниці й деяких місцевих музеїв. Окрім

того, дослідниця окреслила крайні межі регіонального типу подільської вишивки за лінією контурів сучасних адміністративних кордонів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей, хоча до Поділля ніколи не відносили всі райони цих областей, особливо Тернопільської й Хмельницької. Досить вузькою є й хронологічна межа зазначеної теми – від середини до кінця ХІХ ст. Але варто віддати належне першій науковій спробі зведення історичних і джерелознавчих матеріалів, що стосуються специфіки крою жіночих та чоловічих вишиванок подолян, інших видів їхнього одягу, способів розміщення вишивки на виробі і орнаментальних сюжетів, розповсюджених на Поділлі.

Монографія доктора мистецтвознавства Р. Захарчук-Чугай «Народна вишивка Західної України ХІХ–ХХ ст.: (проблеми, традиції)» (1995) ² містить у собі часткову інформацію про локальні особливості технік, кольорової гами й орнаментальних символів вишивки подільського краю.

Важливе значення для вивчення характерних ознак і відмінностей народного вбрання українців Придністровського Поділля має монографія доктора історичних наук Г. Кожолянка «Етнографія Буковини» (1999) ³. Науковець проаналізував історію становлення народного одягу українського населення Буковини, його матеріал і техніку виготовлення, складові частини та локальні особливості, у тому числі Буковинського Поділля.

Певну цінність має колективна робота вітчизняних науковців «Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах» (1999) ⁴. Особливе зацікавлення становлять дослідження Т. Ніколаєвої з історії народного одягу, особливостей українського строю ХІV–ХVІІІ ст. і регіональних комплексів національного вбрання ХІХ – початку ХХ ст., Т. Карі-Васильєвої з вишивки і ткацтва та Г. Щербія і Н. Гурошевої із символіки народної ноші й розвитку сучасного традиційного костюма.

Дотичною до окресленої теми є монографія доктора мистецтвознавства Г. Стельмащук «Давнє вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження» (2006) ⁵, у якій подано характеристику складових частин і комплексу в цілому традиційного одягу регіону, що межує з Поділлям. З огляду

на це, матеріали монографії мають особливу вартість для порівняння й аналізу в досліджуваній роботі.

У колективній монографії «Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання» (2008) ⁶ під редакцією В. Піскун, А. Ціпка, Т. Шептицької та ін. показано історичні форми культурного вираження українців через вбрання, подано особливості творення нашими пращурами і сучасниками одягу з його знаково-символічною системою й окремим естетичним баченням.

Завдяки висвітленню методів і методології наукової розробки окресленої теми або дотичних проблем значний інтерес представляють дисертації на здобуття наукових ступенів: доктора мистецтвознавства М. Селівачова «Українська народна орнаментика XIX–XX ст.» (1996) ⁷, кандидата філологічних наук Е. Гаврилюк «Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту» (1999) ⁸, кандидата мистецтвознавства В. Малини «Народне мистецтво півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей» (1999) ⁹, кандидата історичних наук Л. Пономар «Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – початку XX століття» (2000) ¹⁰, кандидата філософських наук І. Шевченко «Колір як естетичний феномен» (2000) ¹¹, кандидата історичних наук Ю. Нікішенко «Орнамент як джерело дослідження етнічної культури України (на матеріалах XIX – початку XX ст.)» (2004) ¹², доктора історичних наук Л. Мельничук «Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX – XX ст.)» (2004) ¹³, кандидата історичних наук І. Батиревої «Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини XIX – початку XX ст.» (2005) ¹⁴, кандидата мистецтвознавства О. Дяків «Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни)» (2007) ¹⁵.

Безпосередньому дослідженню різноманітних компонентів подільського народного костюма XIX – початку XX ст. та їх класифікації присвячено й окремі праці. Зокрема, цінними є ґрунтовні дослідження вітчизняних науковців Є. Причепія і Т. Причепій «Вишивка Східного Поділля:

Альбом» (2007) та «Вишивка Східного Поділля» (2009) ¹⁶, у яких подано характеристику крою натільного жіночого й чоловічого одягу, технік і колористики вишивок на сорочках, структури й семантики їх узорів, а також запропоновано нову своєрідну за методологією класифікацію образів і сюжетів орнаментальних мотивів. Аналіз проводили на підставі вивчення музейних експонатів вишитих сорочок першої половини XX ст. Вінницької й Одеської областей з фондів Музею етнографії та художнього промислу, музею Івана Гончара, Музею українського народного декоративного мистецтва, Національного Музею історії України, Одеського краєзнавчого музею та матеріалів власних польових досліджень (села Болган, Вільшанка, Дмитрашківка, Клембівка, Кукули, Студена Вінницької обл. і Запитків Одеської обл.). Варто відзначити, що альбоми містять значну кількість світлин автентичних стародавніх вишиванок Східного Поділля з колекції *Причепійів*. *Автори роблять спробу інтерпретувати подільські орнаменти, наголошуючи на їхній подібності до орнаментів керамічних виробів доісторичних епох.*

У вивченні історії, соціально-економічних умов формування та характерних ознак народного костюма українців Поділля від козацьких часів до початку XX ст. значну роль відіграють численні наукові праці, а саме: «Український народний одяг» (1993) ¹⁷ О. Воропая у його книзі «Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис» – характеристика й класифікація українського народного вбрання; «Різновиди традиційного одягу» (1994) ¹⁸ Т. Ніколаєвої в книзі «Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник» – опис окремих елементів комплексу українського народного строю; «Символіка народного костюма» (1994) ¹⁹ Г. Щербія в книзі «Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник» – звичаї, пов'язані з народною ношею, способи їх декору та символічне значення оздоблення; «Буковинський традиційний одяг» (1994) ²⁰ Я. Кожолянка – аналіз жіночого і чоловічого одягу українців Буковини, у тому числі Буковинського Поділля; «Назви одягу та взуття Правобережного Полісся» (1995) ²¹ Н. Никончука – специфіка народних термінологій щодо назв компонентів традиційного костюма укра-

інців Полісся; «Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність» (1996)²² М. Костишеної – локальні особливості традиційного буковинського вбрання у всьому його розмаїтті, у тому числі народної ноші українців Буковинського Поділля; «Український народний одяг: Етнографічний словник» (1996)²³ К. Матейко – специфіка назв і трактувань різноманітних елементів нижнього та верхнього жіночого й чоловічого костюма українців усіх етнографічних районів; «Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців» (2000)²⁴ В. Борисенко – звичаї, пов'язані з носінням певних видів одягу та його етнографічний опис. Значну цінність складають такі ґрунтовні наукові дослідження: «Українській стрій» (2000)²⁵ М. Білан і Г. Стельмащук – історія українського одягу від заснування до сучасності, класифікація та характеристика його локальних відмінностей, зокрема подільського костюма; «Спадщина: Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік» (2003)²⁶ В. Мельниченко – характерні особливості деяких складових народного костюма; «Український літопис вбрання: [Книга-альбом]. Т. 1. 11000 років до н. е. – XIII ст. н. е.» (2003)²⁷ та «Український літопис вбрання: [Книга-альбом]. Т. 2. XIII – початок XX ст.» (2006)²⁸ З. Васіної – виникнення, розвиток і трансформації традиційної ноші українців у цілому й окремих регіонів, зокрема й Поділля, класифікація одягу, способів крою, особливостей оздоблення та формування його окремих елементів в єдиний комплекс; «Кептарі українських Карпат» (2003)²⁹ І. Карпинець – різновиди кептарів гірських районів Карпат, а також особливості крою та декору подільських кептарів Буковини; «Україна й українці. Галичина. Буковина. В 2-х томах. За репродукціями І. Гончара» (2006)³⁰ – локальні ознаки різноманітних комплектуючих частин народного вбрання й існуючих видів його декору, що підтверджують понад 500 оригіналів і репродукцій світлин та близько 200 особистих малюнків І. Гончара; «Український костюм, народний та сучасний (комплект відкриток з особистої колекції)» (2006)³¹ В. Мирнова й художника А. Перепелиці – особливості народного строю українців у реконструкціях; «Традиційне вбрання

українців» (2008)³² О. Косміної – національний одяг українців кінця XIX – початку XX ст. в усьому його багатстві й розмаїтті та регіональні відмінності українських строїв на основі оригінальних зразків, що зберігаються в музеях Вінниці, Запоріжжя, Києва, Львова, Переяслава-Хмельницького, Харкова, Чернігова та приватних колекціях; «Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської» (2008)³³ Л. Булгакової-Ситник – класифікація, способи крою, розміщення вишивки, її техніки, колористика й орнаментальні мотиви борщівських жіночих і чоловічих вишиванок на основі експонатів із приватної колекції; «Твоя країна – Україна: Енциклопедія українського народознавства» (2009)³⁴, укладач Н. Кусайкіна – традиційне вбрання усіх етнографічних районів України, у тому числі Поділля. Наукову вагомість цих робіт значно підсилює застосування порівняльного методу викладу інформації та наявність оригінального ілюстративного матеріалу.

Детальній характеристиці й класифікації народних головних уборів України, зокрема Поділля, присвячена змістовна праця Г. Стельмащук «Традиційні головні убори українців» (1993)³⁵. Автор дослідила історію розвитку головних уборів і зачісок від найдавніших часів до сучасності як сільського, так і міського чоловічого та жіночого населення України. Окрім цього, науковець розкрила функції й значення народних головних уборів у звичаях та обрядах українців, подала класифікацію українських головних уборів та висвітлила їх головні регіональні відмінності.

Історія процесу виготовлення виробів з бісеру українців від зародження, давньоруського періоду і до початку XX ст., матеріали, різновиди технік виконання та композиційно-художні особливості цих оздоб глибоко вивчені в праці О. Федорчук «Українські народні прикраси з бісеру» (2007)³⁶. Цінність роботи посилює запропонована дослідницею чітка типологія українських прикрас зі скла та бісеру XIX – першої половини XX ст. і наявність відповідного ілюстративного матеріалу. Найширшу класифікацію традиційних прикрас українок залежно від структури матеріалу, з якого вони виготовлені, подала науковець Г. Врочинська у своєму дослідженні «Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст.» (2008)³⁷.

Також автор проаналізувала характерні особливості описаних прикрас, історичні аспекти їх виникнення і технологію виготовлення. Варто відзначити насичення роботи багатими ілюстративними зображеннями.

Витоки та розвиток подільських ремесел і промислів, пов'язаних з виробництвом матеріалів для вбрання чи окремих одиниць самого вбрання безпосередньо висвітлені в працях «Художні промисли України» (1993)³⁸ і «Подільське традиційне ткацтво» (2009)³⁹. У них дослідники торкаються питань виробництва домотканих тканин, способів їх оздоблення і застосування. Змістовна інформація про народну тканину як елемент традиційної культури українців міститься в етнографічному словнику Є. Шевченка «Українська народна тканина. Словник» (2000)⁴⁰. Автор розкрив особливості народної термінології українців стосовно сировини, тканини, барвників, ткацьких і вишивальних технік тощо.

Суттєвим внеском у вивчення регіональних ознак мистецтва виготовлення традиційного одягу стали праці подільського науковця В. Косаківського «Ремесла, промисли та народні майстри» і «Термінологічний словник та словник імен» у дослідженнях «Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі)» (2003)⁴¹ та «Легенди з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині» (2010)⁴².

Художньо-стильові особливості комплексу традиційної носі українців Поділля, а саме: прийоми нанесення і розміщення декору й орнамента та колористика подільської вишивки в загальному розкритті у праці вітчизняного краєзнавця Г. Медведчук «Краса подільської народної вишивки» (1993)⁴³. У ній автор подала короткий аналіз поширених на Поділлі технік вишивання, кольорової гами й орнаментальних мотивів на основі матеріалів Хмельницького обласного краєзнавчого музею, його історико-етнографічного відділу в Меджибожі та матеріалів, зібраних власноруч під час експедицій у деяких селах Вінницької і Хмельницької областей.

З метою глибокого історичного вивчення й порівняльної оцінки усіх складових

вишивки як художнього явища використано теоретичний і практичний досвід досліджень різноманітних сфер традиційно-побутової культури українського народу, зокрема наступних ґрунтовних узагальнених праць: «Українські вишивки» (Австралія, 1990)⁴⁴ М. Куценко – історія та розвиток народної вишивки українців очима діаспори; «Історія декоративно-прикладного мистецтва України (13–18 ст.)» (1992)⁴⁵ О. Тищенко – мистецтво вишивки в загальних аспектах; «Українська народна вишивка» (1996)⁴⁶ Т. Кари-Васильєвої, А. Заволокіної – особливості традиційної вишивки, її місцеві характеристики різних областей, головні техніки шиття; «Мистецтво української вишивки: Техніка і технологія» (1996)⁴⁷ О. Кулинич-Стахурської – науково-дослідницька робота з відновлення давно забутих швів української народної вишивки, зокрема, городоцького, кучерявого, крученого, різних видів гладі та інших завдяки ґрунтовному вивченню процесу вишивання на основі музейних класичних зразків і підтвердженні старожитцями різних регіонів України; «Технологія вишивки» (1997)⁴⁸ В. Радкевич, Г. Пащенко – класифікація та аналіз технік української вишивки; «Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту» (1999)⁴⁹ І. Свійонтек – локальні відмінності гуцульської вишивки, її орнаментальних мотивів; «Українська вишивка» (2002)⁵⁰ Т. Кари-Васильєвої – відомі та маловідомі техніки, колористика й характерні узорі української народної вишивки; «Українська вишивка» (2002)⁵¹ Т. Кари-Васильєвої й А. Чорноморець – про історію самотньої української вишивки від Х до ХХ ст., її локальні особливості, основні техніки шиття; «Вишивка рідного краю» (2004)⁵² О. Возниці – вишивка Ходорівщини; «Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині» (2004)⁵³ В. Винничука – походження, витоки, проблеми збереження і реставрації забутих технік вишивання та орнаменти полісько-волинської зони; «Гуцульські вишивки» (2005)⁵⁴ М. Шандро – історичні та етнографічні аспекти вишивки гуцулів; «Народне мистецтво України на межі тисячоліть» (2007)⁵⁵ Л. Орел, Л. Стогній – трансформація мистецтва вишивки, її технік та орнаментів у сучасному періоді; «Історія української вишивки. З англ. перекладом. History of Ukrainian embroi-

deri» (2008)⁵⁶ Т. Кари-Васильєвої – зародження та еволюція мистецтва вишивки; «Українська вишивка» (2009)⁵⁷ С. Нечипоренко – характерні ознаки технік, колористики й орнаментики вишивки українців різноманітних регіонів.

Інші сучасні наукові дослідження містять інформацію, що стосується семантики архаїчних орнаментальних мотивів народної вишивки України, у тому числі Поділля, серед них: П. Гриценка «Ареальне варіювання лексики» (1990)⁵⁸, М. Селівачова «Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія)» (2005)⁵⁹, І. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу: Ескіз української міфології» (1992)⁶⁰, А. Гола «Миф и символ» (1994)⁶¹, А. Кульчицької «Орнамент трипільської культури: українська вишивка ХХ ст.» (1995)⁶², В. Манько «Українська народна писанка» (2001)⁶³, М. Чумарної «Код української вишивки» (2009)⁶⁴ та «Вишивання долі: символіка і техніки шитва» (2009)⁶⁵.

Певну інформацію про подільську народну ношу та специфіку її оздоблення подано в навчальних посібниках: «Культура і побут населення України» (1993)⁶⁶ В. Наулко, Л. Артюх, В. Горленко, «Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець ХІХ – поч. ХХ ст.» (1994)⁶⁷ О. Косміної, «Народознавство Поділля. Хрестоматія» (1995)⁶⁸ В. Струманського, «Етнографія України» (2004)⁶⁹ С. Макарчика, «Костюм в Україні від епохи Київської Русі до ХХІ ст.» (2004)⁷⁰ Н. Камінської та С. Нікуленко, «Українське народознавство» (2006)⁷¹ С. Павлюка й «Українське народознавство» (2006)⁷² Г. Лозко.

Особливе значення для дисертаційного дослідження має підручник «Історія українського костюма» (1996)⁷³ Т. Ніколаєвої та його вдосконалене і розширене перевидання «Український костюм. Надія на ренесанс» (2005)⁷⁴. Значну увагу у своїх працях автор приділяє класифікації одягу, характеристикі матеріалу, крою і декору складових частин традиційного вбрання українців Поділля та способів формування їх у комплекси в окремих частинах подільського краю.

Матеріали про подільську народну вишивку та специфіку її орнаментики подано й у навчальних посібниках: «Декоративно-прикладне мистецтво»

(1993)⁷⁵ Є. Антоновича, Р. Захарчук-Чугай і М. Станкевича, «Мова та графіка українського орнаменту» (2003)⁷⁶ А. Гурської, «Українське народне вишивання» (2006)⁷⁷ К. Сусак і Н. Стеф'юк.

Пошуку відомостей про традиційний подільський одяг допомагають такі довідники: «Вінниччина музейна» під редакцією К. Висоцької (2008)⁷⁸ та «По музеях навчально-виховних закладів Хмельницької області» під редакцією С. Шенькарука (2009)⁷⁹.

Проблема дослідження народного строю українців Поділля у контексті українського традиційного костюма частково розкрита у виданій за кордоном праці «Український народний одяг» (Торонто; Філадельфія, 1992)⁸⁰ під редакцією Н. Даниленко. Цінність роботи полягає в її доповненні численними ілюстраціями та світлинами українців у національному вбранні з різних етнографічних регіонів, які відображають властиві їм локальні тенденції.

За часи незалежності побачила світ ціла низка альбомів, у яких на фоні загальної характеристики народного одягу й вишивки етнографічних областей України розглянуто їх декоративно-технічні прикмети: «Знаки 155 стародавніх українських вишивок» (1992)⁸¹, упорядник Т. Островська; «Українська вишивка: Альбом» (1993) та «Українська сорочка: Альбом» (1994)⁸² Т. Кара-Васильєвої; «Етнографічна колекція. (комплект листівок)» (2003)⁸³; «Українська вишивка: Орнаменти, шрифти, тематичні композиції» (2005)⁸⁴ Г. Кисіля; «Українське народне вбрання. Альбом» (2006)⁸⁵ О. Косміної; «Україна й українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші)» (2006)⁸⁶; «Раритети Вінницького обласного краєзнавчого музею: Альбом» (2007)⁸⁷. Фотоальбом Т. Стан «Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини» (2006)⁸⁸ і довідник «Народні майстри Вінниччини» (укладачі: Т. Цвігун, Н. Сентемон, Т. Гец) (2009)⁸⁹ сприяють вивченню та аналізу змін у подільському народному костюмі, які відбулися протягом 20-х років ХХ – на початку ХХІ ст.

Історіографічний аналіз віднайдених дисертацій, монографій, наукових праць і статей, навчальних посібників, альбомів та краєзнавчих розвідок про традиційне

народне вбрання українців Поділля засвідчує, що розглядувана тема розкрита не повною мірою. Значна кількість матеріалів потребує детальної систематизації, оцінки та глибокого наукового переосмислення. Не викликає сумніву необхідність і доцільність вивчення й опрацювання порушеної наукової проблеми, створення узагальненої характеристики соціально-економічних умов розвитку художньо-стильових особливостей народної носії поділля та її сучасної інтерпретації. Ми здійснюємо дисертаційне дослідження з метою повернення історичній науці надбань українців Поділля у галузі мистецтва виготовлення й оздоблення народного костюма та поєднання його в комплекси.

Примітки

¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: етногр. аспект / ред. О. М. Козакевич. – Л. : Ін-т народознавства НАН України, 2005. – 328 с.

² Захарчук-Чугай Р. Народна вишивка Західної України XIX–XX ст.: (проблеми, традиції) : дис. ... д-ра мистецтвознав. / НАН України ; Ін-т народознавства. – Л., 1995. – 397 с.

³ Кожолянко Г. Етнографія Буковини. Монографія. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 384 с. : ілюстр.

⁴ Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. – Опішне : Українське Народознавство, 1999. – Кн. 2. – 544 с. : ілюстр.

⁵ Стельмащук Г. Давнє вбрання на Волині: етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Монографія. – Луцьк : Волинська обл. друкарня, 2006. – 280 с.

⁶ Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання / В. М. Піскун, А. Ціпка, Т. Шептицька та ін. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 271 с. : ілюстр.

⁷ Селівачов М. Українська народна орнамента XIX–XX ст. : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознав. / НАН України ; ІМФЕ ім. М. Рильського. – К., 1996. – 44 с.

⁸ Гаврилюк Е. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту : дис. ... канд. філол. наук / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Л., 1999. – 188 с.

⁹ Малина В. Народне мистецтво півдня України. Кінець XIX – початок XX ст.: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей : дис. ... канд. мистецтвознав. / Львів. акад. мистецтв. – Л., 1999. – 174 с.

¹⁰ Пономар Л. Народний одяг Західно-українського Полісся кінця XIX – початку XX століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук / НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2000. – 16 с.

¹¹ Шевченко І. Колір як естетичний феномен : дис. ... канд. філол. наук / Київ. нац. тех. ун-т будівництва й архітектури. – К., 2000. – 162 с.

¹² Нікішенко Ю. Орнамент як джерело дослідження етнічної культури України (на матеріалах XIX – початку XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К., 2004. – 206 с.

¹³ Мельничук Л. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX – XX ст.) : дис. ... д-ра іст. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 431 с.

¹⁴ Батурева І. Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. іст. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 249 с.

¹⁵ Дяків О. Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / Львів. нац. акад. мистецтв. – Л., 2007. – 18 с.

¹⁶ Вишивка Східного Поділля : альбом / П 77. Автори : Є. М. Причепій, Т. І. Причепій, керівник проекту : Л. П. Лихач. – К. : Родовід, 2007. – 344 с. : ілюстр.; Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля / відп. за вип. : Л. Лихач. – К. : Родовід-Оранта, 2009. – 108 с. : ілюстр.

¹⁷ Воронай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. – К. : Акціонерне видавничо-поліграфічне тов-во «Оберіг», 1993. – 592 с.

¹⁸ Ніколаєва Т. Різновиди традиційного одягу // Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – К. : Либідь, 1993. – С. 110–132.

¹⁹ Щербій Г. Символіка народного костюма // Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – К. : Либідь, 1993. – С. 133–138.

²⁰ Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг. – Чернівці ; Саскатун, 1994. – 262 с. : ілюстр.

²¹ Назви одягу та взуття Правобережного Полісся / ред. проф. Н. В. Никончук. – Житомир, 1995.

²² Костишена М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність. – Чернівці : Рута, 1996. – 190 с.

- ²³ *Матейко К.* Український народний одяг. Етнографічний словник. – К. : Наукова думка, 1996. – 112 с.
- ²⁴ *Борисенко В. К.* Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців. – К., 2000. – 191 с.
- ²⁵ *Білан М., Стельмащук Г.* Український стрій. – Л. : Фенікс, 2000. – 328 с.
- ²⁶ Спадщина: Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік / ав.-упоряд. В. М. Мельниченко ; під ред. В. І. Гука ; художник М. О. Кокора. – Черкаси : «Монограф»; К. : «Новий друк», 2003. – 384 с. : ілюстр. – (Серія: «Календар – XXI»).
- ²⁷ *Васіна З. О.* Український літопис вбрання : [книга-альбом]. Т. 1. 11000 років до н. е. – XIII ст. н. е. Наук.-худож. реконструкції. Текстівки, рез. англ., рос. – К. : Мистецтво, 2003. – 448 с. : ілюстр.
- ²⁸ *Васіна З. О.* Український літопис вбрання : [книга-альбом]. Т. 2. XIII – початок XX ст.: Наук.-худож. реконструкції. Текстівки, рез. англ., рос. – К. : Мистецтво, 2006. – 448 с. : ілюстр.
- ²⁹ *Карпинець І.* Кептарі українських Карпат. – Л. : Вид. дім «Панорама», 2003. – 55 с. : ілюстр.
- ³⁰ Україна й українці. Галичина. Буковина : в 2 т. За репродукціями І. Гончара. – К., 2006 – 458 с.
- ³¹ Український костюм, народний та сучасний (комплект откриток з особистої колекції) / упоряд. та авт. тексту В. Миронов ; худож. А. Перепелиця. – К., 2006. – 20 с.
- ³² *Косміна О.* Традиційне вбрання українців. – К. : Балтія-Друк, 2008. – Т. 1. Лісостеп. – 160 с. : ілюстр.
- ³³ *Булгакова-Ситник Л.* Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської / НАН України ; Ін-т народознавства. – Л. : Укрпол, 2008. – 255 с. : ілюстр.
- ³⁴ Твоя країна – Україна: енциклопедія українського народознавства / уклад. Н. Д. Кусайкіна. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2009. – 496 с. : ілюстр., [8] арк. ілюстр.
- ³⁵ *Стельмащук Г.* Традиційні головні убори українців / НАН України ; Ін-т народознавства. – К. : Наукова думка, 1993. – 240 с.
- ³⁶ *Федорчук О.* Українські народні прикраси з бісеру. – Л. : Свічадо, 2007. – 119 с. : ілюстр.
- ³⁷ *Врочинська Г.* Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст. – Вид. 2-е, допов. – К. : Родовід, 2008. – 230 с. : кольор. ілюстр.
- ³⁸ Художні промисли України. – Л., 1993.
- ³⁹ Подільське традиційне ткацтво: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Вінниця, 30 вересня – 1 жовтня 2008 р. / ред. кол. : Т. О. Цвігун, В. А. Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. – 152 с. : ілюстр., 16 с. кол. ілюстр.
- ⁴⁰ *Шевченко Є.* Українська народна тканина. Словник. – К. : Артанія, 1999. – 410 с. : ілюстр.
- ⁴¹ *Косаківський В.* Ремесла, промисли та народні майстри // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / Вінниц. обл. центр нар. творчості. – Вінниця, 2003. – С. 39–53; *Косаківський В.* Термінологічний словник та словник імен // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / Вінниц. обл. центр нар. творчості. – Вінниця, 2003. – С. 119–126.
- ⁴² Легенди з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині / ред. В. А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко [та ін.]. – К. : Майстерня книги, 2010. – 343 с. : ілюстр.
- ⁴³ *Медведчук Г.* Краса подільської народної вишивки. – Хмельницький : Видавництво «Поділля», 1993. – 32 с.
- ⁴⁴ *Куценко М.* Українські вишивки. – Австралія, 1990. – 126 с.
- ⁴⁵ *Тищенко О.* Історія декоративно-прикладного мистецтва України (13–18 ст.). – К. : Либідь, 1992. – 192 с.
- ⁴⁶ *Кара-Васильєва Т., Заволокіна А.* Українська народна вишивка. – К. : Либідь, 1996. – 96 с. : ілюстр.
- ⁴⁷ *Кулинич-Стахурська О.* Мистецтво української вишивки: Техніка і технологія. – Л. : Місіонер, 1996. – 176 с. : ілюстр.
- ⁴⁸ *Радкевич В. О., Пащенко Г. М.* Технологія вишивки. – К. : Вища школа, 1997. – 299 с. : ілюстр.
- ⁴⁹ *Свійонтек І.* Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту. – К., 1999. – 267 с.
- ⁵⁰ *Кара-Васильєва Т.* Українська вишивка. – К. : Либідь, 2002. – 160 с.
- ⁵¹ *Кара-Васильєва Т., Чорноморець А.* Українська вишивка. – К. : Либідь, 2002. – 160 с. : ілюстр.
- ⁵² *Возниця О.* Вишивка рідного краю. – К., 2004. – 91 с.
- ⁵³ *Винничук В.* Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині. – Луцьк, 2004. – 157 с. : ілюстр.
- ⁵⁴ *Шандро М.* Гуцульські вишивки. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек» ; Клузь-Напока : Видав-во «Критеріон», 2005. – 51 с.
- ⁵⁵ *Орел Л., Стогній Л.* Народне мистецтво України на межі тисячоліть. – К. : Автоексперт, 2007. – 359 с.
- ⁵⁶ Історія української вишивки / з англ. перекладом. History of Ukrainian embroidery;

Т. Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 2008. – 463 с. : ілюстр.

⁵⁷ *Нечипоренко С.* Українська вишивка. – К., 2009. – 100 с.

⁵⁸ *Гриценко П.* Ареальне варіювання лексики. – К. : Наук. думка, 1990. – 272 с. : ілюстр.

⁵⁹ *Селівачов М.* Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). – К. : Редакція вісника «Ант»; Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 400 с. : ілюстр.

⁶⁰ *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. – К. : Обереги, 1992. – 87 с.

⁶¹ *Голан А.* Миф и символ. – М. : Изд-во «Руслит», 1994. – 375 с. : ілюстр.

⁶² *Кульчицька А. Я.* Орнамент трипільської культури: українська вишивка ХХ ст. – Л., 1995. – 71 с. : ілюстр.

⁶³ *Манько В.* Українська народна писанка. – Л. : Монастир Монахів Студитського Уставу, Видавничий відділ «Свічадо», 2001. – 46 с. : ілюстр.

⁶⁴ *Чумарна М.* Код української вишивки. – Л. : Априорі, 2008. – 188 с. : ілюстр.

⁶⁵ *Чумарна М.* Вишивання долі: символіка і техніки шитва. – Л. : Априорі, 2009. – 87 с. : ілюстр.

⁶⁶ *Культура і побут населення України : навч. посібник / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін. – 2-е вид., доп. та перероб. – К. : Либідь, 1993. – 288 с. : ілюстр.*

⁶⁷ *Косміна О.* Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. : наочний посібник. – К. : Вид-во «Хрещатик», 1994. – 52 с.

⁶⁸ *Одяг // Народознавство Поділля. Хрестоматія / упоряд. В. П. Струманський. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 170–186.*

⁶⁹ *Етнографія України : навч. посібн. / за ред. проф. С. А. Макарчика. – 2-ге вид., допов. та перероб. – Л. : Світ, 2004. – 520 с.*

⁷⁰ *Костюм в Україні від епохи Київської Русі до ХХІ ст. / Н. Камінська, С. Нікулєнко. – Х. : Золоті сторінки, 2004. – 207 с. : ілюстр.*

⁷¹ *Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка ; передм. М. Г. Жулинського. – 3-ге вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 568 с.*

⁷² *Лозко Г.* Українське народознавство. – 3-є вид., допов. та перероб. – К. : Видавництво «АртЕк», 2006. – 472 с. : ілюстр.

⁷³ *Ніколаєва Т.* Історія українського костюма / ілюстр. З. Васіної, Л. Міненко, Т. Ні-

колаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт. – К. : Либідь, 1996. – 176 с. : ілюстр.

⁷⁴ *Ніколаєва Т.* Український костюм. Надія на ренесанс. – К. : Дніпро, 2005. – 320 с. : ілюстр.

⁷⁵ *Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М.* Декоративно-прикладне мистецтво. – Л. : Світ, 1993. – 272 с.

⁷⁶ *Гурська А.* Мова та граматики українського орнаменту : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. – К. : Альтернатива, 2003. – 144 с.

⁷⁷ *Українське народне вишивання. Техніки, методологія, методика. Навч. посіб. / К. Сушак, Н. Стеф'юк. – К. : Вид-во «Науковий світ», 2006. – 281 с.*

⁷⁸ *Вінниччина музейна : довідник / Вінниц. обл. краєзн. музей ; відп. за вип. К. І. Висоцька. – Вінниця, 2008. – 96 с.*

⁷⁹ *По музеях навчально-виховних закладів Хмельницької області. Довідник / відп. за вип. С. М. Шенькарук. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 228 с.*

⁸⁰ *Даниленко Н.* Український народний одяг (укр. і англ. мовами). – Торонто ; Філадельфія, 1992. – 311 с.

⁸¹ *Знаки 155 стародавніх українських вишивок / упоряд. та авт. вступ. ст. Т. О. Островська. – К. : Соняшник, 1992. – 72 с.*

⁸² *Українська вишивка : альбом / авт. тексту та упоряд. Т. Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 1993. – 264 с. : ілюстр. ; резюме та перелік ілюстр. – рос., англ., фр., нім.; Кара-Васильєва Т.* Українська сорочка. Альбом. – К. : Томіріс, 1994. – 30 с.

⁸³ *Вінницький обласний краєзнавчий музей. Етнографічна колекція (комплект листівок). – Вінниця, 2003. – 9 листівок.*

⁸⁴ *Кисіль Г.* Українська вишивка: орнаменти, шрифти, тематичні композиції. – Полтава : Дивосвіт, 2005. – Вип. 1. – 42 с. : ілюстр.

⁸⁵ *Косміна О.* Українське народне вбрання. Альбом. – К. : Балтія-Друк, 2006. – 64 с.

⁸⁶ *Україна й українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вбрані аркуші). – К. : УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2006. – 344 с.*

⁸⁷ *Раритети Вінницького обласного краєзнавчого музею : альбом. – Вінниця : Вінниц. обл. краєзн. музей, 2007. – 128 с. : ілюстр.*

⁸⁸ *Стан Т.* Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельщини. Фотоальбом. – Хмельницький, 2006. – 60 с. : ілюстр.

⁸⁹ *Народні майстри Вінниччини : довідник / уклад. : Т. О. Цвігун, Н. А. Сентемон, Т. Г. Гец. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. – 120 с. : ілюстр.*